

OROSZ ÖRS

ÚJ TENDENCIÁK A NYELVI JOGÉRVÉNYESÍTÉSBN*

Az elmúlt évtizedek során a szlovákiai kisebbségi nyelvhasználat területén nem születtek értékelhető eredmények. Az itt élők politikai érdekképviselői tétlenséggel vagy pusztán frázisokkal reagáltak az nyelvhasználati jogok folyamatos megnyirbálására. A politikai mentalitásváltás mellett ugyanakkor a civil szektor aktivizálása, valamint az állampolgárok folyamatos tájékoztatása is szükséges ahhoz, hogy a folyamat megállítható és visszafordítható legyen. A szlovákiai magyar nyelvi jogérvényesítés legújabb tendenciái már egyfajta elmozdulásról tanúskodnak, ugyanakkor a közös gondolkodás, a konkrét intézkedések és a jó gyakorlatok meghonosítása még gyerekcipőben járnak.

Az alábbi írásban kísérletet teszek a szlovákiai magyar nyelvi jogérvényesítés legújabb tendenciáinak megragadására, megpróbálom számba venni a nyelvhasználat terén tapasztalható legégetőbb kihívásokat, végül pedig felvázolok néhány olyan javaslatot, amelyek elősegíthetik az előrelépést. Teszem mindezt abban a reményben, hogy ezzel hozzájárulhatok a határon túli magyar közösségek nyelvstratégiájáról szóló közös gondolkodáshoz.

A szlovákiai magyar közösség az utóbbi években új, korábban ismeretlen tendenciákat észlelt a nyelvhasználatban. Megalakult a Szlovákiai Magyarok Kerekasztala, amely a civil szféra ernyőszervezeteként komoly szakmai szervezeti képviseletet biztosít. Az elmúlt időben javaslatokat dolgozott ki a jogi környezet javítására és rendszeresen állást foglalt nyelvi jogi kérdésekben is. A kerekasztal tevékenységével nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a nyelvhasználatról szóló diskurzus politikairól legalább részben szakmai síkra terelődjön.

A közvélemény számára leginkább szembetűnő fejlemény azon civil szervezetek színre lépése volt, amelyek újra napirendre emelték a kisebbségi nyelvhasználat kérdését. Legismertebb közülük a Kétnyelvű Dél-Szlovákia mozgalom, de a „Fontos vagy!” mozgalom vagy Kétnyelvű Gömörért és Nógrádért Társulás is komoly erőfeszítéseket tesz a témában.

* Az előadás a Pro Minoritate Alapítvány által adományozott Lőrincz Csaba-díj odaítélése alkalmával hangzott el Budapesten, 2015. június 19-én. Jelen szöveg az előadás szerkesztett változata.

A Kétnyelvű Dél-Szlovákia mozgalomhoz kötődik az üzleti szféra magyar nyelvhasználatát ösztönző „matricázás”, az első kétnyelvű útjelző tábla felállítására és a vasúti kétnyelvűség ügyének megnyitása, továbbá a politikai-állami szférára történő különféle nyomásgyakorló kezdeményezések. Utóbbiak közül talán a legismertebb a mátyusföldi Pered község ügyében történt megmozdulás, amely napokon keresztül tematizálta az országos sajtót és sikerrel hívta fel a közvélemény figyelmét a kormány antidemokratikus és magyarellenes politikájára.

Drasztikus fogyás, politikai tétlenség

Az új típusú nyelvi aktivizmus kialakulását többszörösen összetett szituáció eredményezte. Mindenekelőtt a 2011-es népszámlálás megrázó eredményei, melyek a szlovákiai magyar lakosság 108 829 fős fogyását mutatták az 1991-ben mért adatokhoz viszonyítva. A csökkenés egyrészt a demográfiai folyamatok, másrészt az asszimiláció, harmadrészt pedig a migrációs tendenciák számlájára írható. Ugyanakkor élesen rávilágít arra, hogy a mindennapi anyanyelvhasználat háttérbe szorulása és a magyar nyelv funkcionális tévesztése egyre inkább veszélyezteti a felvidéki magyarság nemzeti identitásának megmaradását.

Második faktorként a kisebbségi magyar politikai érdekképviselőt egyre mélyülő válságát definiálhatjuk. Ezen folyamat csak részben magyarázható az etnikai párt parlamentből történő kiszorulásával. A 2000-es évektől tapasztalhatóvá vált ugyanis, hogy a politikai érdekképviselő folyamatosan elvesztette kezdeményezőkézséget, cselekvése döntő mértékben vált reaktívá. A szlovákiai magyar pártrendszer szereplői gyakorta összekeverték az érdekvénesítésről történő pusztá beszédet a ténylegesen elvégzett munkával. Ennek a káros jelenségnek a kicsúcsosodását jelentette a kisebbségi nyelvtörvény 2011-es módosítása, melyre a Híd-Most kormánypárt közreműködésével került sor. A törvényt megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy általa továbbra sem került sor a nyelvi jogok érdemi bővítésére vagy akárcsak a meglévő jogok gyakorlati érvényesíthetőségének javítására.

Új utakat kereső fiatalság lépett színre

Huszonöt évnyi eredménytelen kisebbségi politizálás után aligha meglepő, hogy az új típusú nyelvi aktivizmus önszerveződésére csakis a pártpolitikától távolságot tartva, civil alapokon kerülhetett sor. Rendkívül fontos volt továbbá az is, hogy egy új szemléletmóddal bíró nemzedék lépett színre, amely a szimbolikus cselekvési módok helyett a célok konkrét, gyakorlati megvaló-

sítása mellett köteleződött el. A fiatal aktivisták a legkorszerűbb eszközöket és trendeket felhasználva tesznek a kisebbségi nyelvhasználat elősegítéséért, s ezzel a korábbiaknál hatékonyabb módon hívják fel a közvélemény figyelmét a kulcsproblémákra. Így nyer teret a nyelvhasználat problémaköre a közösségi portálokon, s a kreatív formában megfogalmazott üzenetek így érik el a széles nyilvánosságot a videómeosztó-oldalokon.

Összefoglalva tehát megállapítható, hogy az új típusú nyelvi aktivizmus a népszámlálás eredményeinek, a politikai érdekképviselet zavarainak és a rendszerváltás nemzedéke cselekvőképessé válásának kölcsönhatásában fogant meg.

Szűk jogi keretek, kis mozgástér

A nyelvhasználati szabályozás alapkövét a szlovák alkotmány (460/1992. tv.), az 1995-ben elfogadott államnyelvről szóló törvény (270/1995. tv.) és az 1999-ben elfogadott, majd 2011-ben módosított kisebbségek nyelvhasználatáról szóló törvény (184/1999. tv.) képezi. Az alkotmány 6. cikke értelmében Szlovákia egyedüli hivatalos nyelve, illetőleg államnyelve a szlovák nyelv. A népesség 9,4%-át alkotó magyar közösség anyanyelve – noha az ország második legelterjedtebb nyelvéről van szó – sem országos, sem regionális, sem helyi szinten nem hivatalos nyelv, még olyan településeken sem, ahol a magyarság aránya meghaladja a 90%-ot. Általánosságban megállapítható, hogy a szlovákiai jogi szabályozás jellege áttekinthetetlen és kaotikus, ami rendkívül kedvezőtlenül hat a nyelvi jogok érvényesíthetőségére. Mindez a nyilvános színtereken önkorlátozásra és az államnyelv kizárólagos használatára ösztönzi a magyar ajkú polgárokat. A probléma részét képezi, hogy míg az államnyelvtörvény az állami szervek és az állampolgárok részére köteleseggként írja elő a szlovák nyelv használatát, addig a kisebbségi nyelvtörvény nem biztosítja a kisebbségi nyelvek használatát, mindössze nem tiltja a törvény által meghatározott keretek között. Hangsúlyozandó a tény, hogy az elmúlt két évtizedben semmiféle központi lépés nem történt annak érdekében, hogy a kisebbségi nyelvtörvény rendelkezései a gyakorlatban érvényesíthetőek legyenek.

A szlovákiai magyarságnak olyan társadalmi miliőre lenne szüksége, amelyben a magyar nyelv jelenléte nem csupán szimbolikus, hanem a mindennapok szerves része. Ehhez elsősorban a jogszabályi kereteken kell változtatni: akár új jogszabályok megalkotásával, akár a meglévők módosításával.

Eszmei célként a magyar nyelv regionális hivatalos nyelvvé nyilvánítását és a szlovák nyelv státuszával azonos szintűvé emelését kell megjelölnünk. A hivatalos státusz nélkülözhetetlen ahhoz, hogy a magyar nyelv érdemi szere-

pet tudjon betölteni a nyilvánosságban. Az ehhez vezető út ugyanakkor egy összetett és a szlovák társadalom toleranciaszintjétől nem független folyamat, addig azonban törekedni kell a meglévő lehetőségek rendeltetésszerű alkalmazására. Számos olyan terület van, ahol a magyar közösség a többségi államtól függetlenül is sikereket érhet el, akár önerőből, akár az anyaország hathatós támogatásával.

A jó gyakorlatokat sok munka árán, de foganatosítani lehet

A nyelvi jogok érvényesülése előtti akadálynak számít a hivatalnokok és az állampolgárok informálatlansága a nyelvhasználati lehetőségeikről és kötelességeikről. A tudatosító és tájékoztató munka részben már elindult, a Fórum Kisebbségkutató Intézet által kibocsátott *Nyelvi jogok Szlovákiában* című kiadvány formájában. Ezenfelül különböző honlapok és Facebook-oldalak bátorítják a kétnyelvű kommunikációt, illetve az anyanyelvhasználatot. A nyelvhasználat bátorítása azonban folyamatos munkát igényel, aminek legnagyobb akadálya a bizonytalan finanszírozás. E téren elsősorban ezen kellene változtatni.

A hivatalnokok nyelvi és módszertani támogatása szintén azon területek közé tartozik, ahol némi erőbefektetéssel rövid távon változás eszközölhető. A hivatali nyelvhasználat elősegítését célzó szakszótárak, kétnyelvű formanyomtatványok, magyar nyelvű sablonszövegek és módszertani útmutatók elkészítésére van szükség. Ezen folyamat örvendetes módon már kezdetét vette, mindenekelőtt a Pro Civil Polgári Társulás jóvoltából. Szintén előremutató, hogy a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetemen kétnyelvű hivatalnokképzési kurzus indult.

Az üzleti szféra kétnyelvűsítése előtti akadály a közömbösség és a nyelvi szabályozásokkal kapcsolatos tájékoztatatlanság. A vállalkozásoknak olyan átfogó segítségnyújtásra van szükségük, amely hozzájárul a vizuális kétnyelvűség megtervezéséhez, a szlovák szövegek szakszerű lefordításához. Mindezt tovább segíthetné a magyar nyelvet következetesen használó üzletek megfelelő formában történő propagálása.

Az anyanyelvi oktatás az identitás újratermelésének alfája és ómegája. Az utóbbi időszakban több visszalépést tapasztalhattunk a szlovákiai magyar közoktatási rendszerben, közösségünket halmozottan hátrányosan érintik a kisiskola-megszüntetések eredményező intézkedések, továbbá a magyar nyelv és irodalom óraszámainak csökkentése. Az intézkedések negatív közhangulatot váltottak ki, ezért feltétlenül szükséges a magyar tannyelvű képzés fontosságának hangsúlyozása egy országos méretű beiratkozási kampány keretében. A Szlovákiai Magyarok Kerekasztala ennek szakmai hátterét biztosítani tudja.

Kiaknázatlan lehetőségek rejlenek a szlovák társadalom irányába történő kommunikációnak. Közösségünk a legutóbbi időkhöz nem tudta jogos igényeit tolmácsolni a többségi nemzet felé, ezzel csökkentendő a magyarokkal kapcsolatos előítéletességet. Többek között azt, hogy a magyar nyelvhasználat nem a szlovák nyelv ellen irányul, hanem mindkét nyelv egyenrangúságát garantálja. A többséget megcélzó kommunikáció kiváló példáját jelenteni a kerekasztal által üzemeltetett Madari.sk honlap.

A témát tehát több helyütt, egy időben és folyamatosan kell a közérdeklődés és a szakmai gondolkodás előterében tartani ahhoz, hogy érdekérvényesítő képességünk erőteljesebb legyen. Emellett törekednünk kell a nyelvhasználati aktivisták által képviselt újfajta mentalitás elsajátítására. A felvidéki magyarságnak olyan mentalitásra van szüksége, ahol a múlt értékeinek rituális ápolása helyett nagyobb hangsúlyt kapnak a jövő értékeinek ápolása. *A mások a hibások megközelítés helyett érvényre kell juttatnunk a kihasználható esélyek megragadását és a jövőnk csak rajtunk múlik szemléletet.* Mindez feltétlenül szükséges ahhoz, hogy a magyar érdekérvényesítés üres jelszó helyett mindennapos közösségi gyakorlattá váljék.

A nyelvi mozgalmak által elért sikerek egyelőre szerények, és elsősorban a közhangulat változásaira fogékonyabb üzleti szférában érhetők tetten. A továbbiakban az egyértelműen definiált tennivalók és az apró, de tényleges eredmények egyre bővíthetik az öntudatos nyelvhasználók ma még szűk körét, és fokozatosan visszaadhatják a felvidéki magyarság életkedvét, jövőbe vetett hitét.